

İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü

Turgut Yiğit*

Özet:

Anadolu'nun henüz tarihsel çağlara girmemiş olduğu İlk Tunç Çağı'nın son evresindeki genel siyasal görünümünü ortaya koyabilmek için öncelikle arkeolojik kazıların sonuçlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Farklı coğrafi ortamlara ve büyük ölçüde buna bağlı olarak farklı tarihsel gelişim çizgilerine sahip Anadolu'nun söz konusu çağına ilişkin olarak, bazı Mezopotamyalı kralları konu alan yazılı belgelerden edinilen bilgilerin, yapılan kazıların sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi ile, doğal ve siyasal zorunluluklarla sınırlanmış bölgelerde çevresindeki daha küçük yerleşmeleri kontrol eden bir kentin merkez olduğu beyliklerin bulunduğu genel siyasal görünümünden söz edilebilir.

Abstract:

The Early Bronze Age settlements in Anatolia have to take consideration mostly according to the results of excavations partially been excavated. However, it is possible to assess in general terms the political situation of Anatolia in this period. The Early Bronze III period in Anatolia is characterized by a culture of largely local development. Central, eastern and south-eastern Anatolia were densely settled areas in the Early Bronze Age III. Fortified towns with small scale urban architecture continued to emerge in traditional centres of economic and political power located in densely populated areas of Anatolia, except in the Black Sea region. Considering that some Early Bronze III settlements produced architectural remains which could only be interpreted as palace complexes one is tempted to agree with the assesment that city-states dominating the political and economic life in the Anatolia. This also confirmed by writing sources attributed the Akkadian kings.

Anadolu'da M.Ö. 3. binyılda yaşanmış olan ve üç aşamada ele alınan, tuncun gittikçe yaygınlaşan kullanımıyla belirlenen İlk Tunç Çağı, madenin insan yaşamında daha çok yer almasıyla da ilişkilendirilebilecek kültürel, siyasal ve sosyal alanda gelişmelerin ve değişmelerin hız kazandığı dönemdir. Bu çağın son aşamasına kadar olan bilgilerimiz sadece arkeolojik araştırmalar ve kazıların sonuçlarına dayanıyor iken, yine başlıca kaynağımız bunlar olmakla birlikte İlk Tunç Çağı III (M.Ö. 2300-2000) olarak adlandırılan son evrede, Mezopotamya'da gelişmiş bir uygarlığa ilişkin yazılı belgelerdeki çok sınırlı da olsa Anadolu'ya dair kayıtlara rastlanmaktadır. M.Ö. 24. yüzyılın ortalarında Agade kenti merkez olmak üzere kral Sargon önderliğinde, Önasya'da çok geniş bir alana yayılacak olan bir imparatorluk kuran Akkadlar, bu dönemde çivi yazısını kullanıyorlardı. Anadolu'ya dek uzanan Akkadlı kralların yazılı belgelerinde ve onlardan çok daha sonra onlara atfen yazıya geçirilmiş efsanevi içerikli

* A.Ü.DTCF, Tarih Bölümü.

belgelerde Anadolu'dan, buradaki kentlerden, krallardan bahisler vardır. Anadolu'nun bu dönemdeki siyasal görünümü, şimdiye dek genellikle bazı arkeolojik kazıların sonuçlarına dayalı ve onunla sınırlı olarak ayrı ayrı veya sözünü ettiğimiz yazılı belgelerden birindeki bir iki cümleyle ilgili olmak üzere yorumlanmıştır. Burada, Anadolu'nun protohistorik çağları olarak da söyleyebileceğimiz İlk Tuç Çağı'nın son aşamasına ilişkin söz konusu yazılı belgelerden edinilen bilgiler ve yukarıda değindiğimiz, daha önce bu yönde yorumlara da dayanak olan arkeolojik çalışmaların sonuçlarını birlikte değerlendirmek suretiyle, verilerin sınırlı oluşu da göz önüne alındığında belki farklı sonuçlara ulaşılamamakla birlikte, ancak daha genel bir çerçevede, kaynakların belirlediği farklı iki bakış açısında Anadolu'nun söz konusu dönemdeki siyasal görünümü üzerinde duracağız.

Coğrafi yapısından kaynaklanan doğal sınırları içinde, farklı bölgelerde farklı gelişim çizgileri izlenebilen Anadolu kültürlerinin, İlk Tuç Çağı'nın son evresinde de bu yönü göz önünde tutularak; kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılan, politik yapıya ilişkin yorumlara olanak tanıyan buluntular, yine aynı açıdan fikir verebilen yerleşmelerin konumları, boyutları açısından, tüm arkeolojik veriler dikkate alınarak; genel olarak kazı raporlarında ve bunlara dayalı incelemelerde ileri sürülenlerin de değerlendirilerek Anadolu'nun siyasal görünümünün üzerinde durulması, bu konunun özelliği açısından uyulması gereken bir yaklaşım tarzı olarak belirmektedir. Orta Anadolu'nun kazılarla ortaya konulan İlk Tuç III döneminin temsil edildiği merkezlerinin, batı, kuzey ve güneydeki yerleşim yerlerindeki aynı döneme ait tabakalara bakarak konumuz açısından daha dikkati çeken niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Anadolu'nun doğusunda ve güneydoğusunda ise aşağıda değineceğimiz üzere, siyasal görünüme dair yorumlara en çok katkıda bulunan kazıların yapıldığı yerleşim yerleri bulunmaktadır.

İlk Tuç Çağı'nda yoğun olarak yerleşilmiş olduğu araştırmaların sonuçlarıyla ortaya konulan Orta Anadolu'nun önemli merkezleri arasında Alacahöyük, Alishar, Kültepe, Acemhöyük, Karaoğlan, Ahlatlıbel, Koçumbeli ve Etiyokuşu sayılabilir.

Çorum'un Alaca ilçesi yakınlarındaki Alacahöyük'te İlk Tuç Çağı'na ait olmak üzere çok önemli buluntular veren on üç mezar, ortaya çıkarılmıştır. Birden fazla kullanılmış olduğu yapılan araştırmalarla anlaşılan bu mezarlara bırakılmış olan eşyalar dolayısıyla buralara kimlerin gömülmüş olabileceği yolunda yorumlar yapılabilmektedir. Alacahöyük'ün 3. kültür katına ait olan bu mezarlardan çıkan zengin buluntular, gömünün İlk Tuç Çağı'nın son evresinde, yani İlk Tuç III döneminde yapıldığına işaret etmektedir¹. Bu zengin buluntular, o dönem Anadolu'sunun dini ve sosyal yaşamı hakkında fikirler verdiği, o dönem sanatına dair çok kıymetli bilgiler içeren malzeme olduğu gibi, siyasal yapıya ilişkin ipuçları da sunmaktadır. Alacahöyük'ün güçlü ve zengin bir küçük krallığın ya da beyliğin merkezi olduğu ve söz konusu mezarların da yerel otoriteyi elinde bulunduranlara ve onların dahil olduğu aile mensuplarına ait oldukları kabul edilmektedir². İlk

¹ H.Z.Koşay-M.Akok, *Alacahöyük Kazısı, 1963-67 Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara 1973, s. XI; U.B. Alkım, *Anatolia I*, Geneva 1968, s.124

² S.Lloyd, *Early Highland Peoples of Anatolia*, London 1967, s.20

Tunç III döneminde Alacahöyük'te hüküm süren bir sülalenin üyeleri olarak kabul edebileceğimiz bu mezarlara gömülenlerin kimliklerini, elbette henüz yazı kullanılmadığından bilemiyoruz.

Kalkolitik devirden başlayarak iskan edilmiş ve bulunduğu bölgenin önemli yerleşmelerinden biri olduğu ortaya konulmuş olan, Yozgat'ın Sorgun ilçesi yakınlarındaki Alishar'ın 3. tabakasının İlk Tunç Çağı'nın son evresine ait olduğu belirlenmiştir³. Etrafında kerpiç duvarlı bir surun bulunuyor olması⁴, bu yerleşme yerinin konumuz açısından dikkat çekici yönlerinden birini oluşturmaktadır. Alishar'ın da İlk Tunç III döneminde, tıpkı Alacahöyük'te olduğu gibi, bölgesinde bir merkez konumunda, belli bir gücü elinde bulduran bir yerleşim yeri olduğu ileri sürülebilir.

Anadolu'nun tarihsel devirlere girdiği M.Ö. 2. binyılın başlarında çok önemli bir merkez olarak karşımıza çıkan Kültepe'nin 13-11. tabakalarının İlk Tunç III dönemini içerdiği belirtilmektedir⁵. İlk Tunç Çağı'nın bu son evresinde de büyük yapıların varlığı, kent etrafındaki tahkimat ve diğer buluntuları, burasının çok iyi bilinen M.Ö. 2. binyılın başlarındaki tarihinden önce de önemli bir merkez olduğu yolunda fikir vermektedir. Belki de Kültepe, daha bu çağda sonraki dönemdeki belirgin rolü olan ticaretle ilgili olmak üzere diğer birkaç Anadolu kentiyile birlikte önem kazanmaya başlamıştır⁶. Nitekim, aşağıda da değineceğimiz üzere, M.Ö. 2350'lerden sonra Önasya tarih sahnesinde önemli bir rol üstlenen Akkad Krallığı'nın kurucusu Sargon'la ilgili yazılı bir belge vasıtasıyla, Anadolu ve Mezopotamya arasında daha bu dönemde ticaretin organize bir şekilde yürütülmeye başlandığı yolunda yorumlara dayanak olabilecek bilgiler ediniriz. Kültepe'nin de İlk Tunç III döneminde idare merkezi, bir yerel sülalenin oturma yeri olabileceği⁷ arkeolojik kazıların sonuçları ve kentin tarihsel önemi göz önünde bulundurularak söylenebilmektedir.

Orta Anadolu'da İlk Tunç III döneminde değinilmesi gereken merkezler arasında Ankara civarında bazı höyükler ve düz yerleşim yerleri de vardır. Ankara'nın güneyindeki Karaoğlan'da İlk Tunç III dönemi 5. tabakada yaşanmıştır. Üç evreli olan 5. tabakasında sur kalıntılarına rastlanmayan ve bu yönüyle Anadolu'daki diğer önemli İlk Tunç yerleşmelerinden ayrılan Karaoğlan'da, bu çağa ilişkin yerleşmelerin dikkat çekici olduğu hafiri tarafından da vurgulanmaktadır. Mimariye ait ve diğer kalıntılar dolayısıyla, gelişmiş, iş bölümünü, sosyal hiyerarşiyi ve mülkiyeti tanıyan bir topluluğun varlığının Karaoğlan için kabul edilebileceği belirtilmektedir⁸. Yine Ankara'nın güneybatısındaki Ahlatlıbel'de yapılan kazılarda İlk Tunç III

³ Alkim, a.g.e, s.123; J.Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age I*, 1985, s.198.

⁴ J.Mellaart, "Anatolia, c.2300-1750," *CAH I/2*, Cambridge 1971, s.688.

⁵ J.Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia," *An.St.* 35(1985), s.34; Yakar, *The Later Prehistory. I*, s.199.

⁶ J.Mellaart, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, Beirut, 1966, s.179,190; M.Mellink, "The Early Bronze Age in West Anatolia," *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (ed. Gerald Cadogan), Leiden 1986, s.139.

⁷ Yakar, *An.St.* 35, s.34

⁸ R.O.Arik, "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler," *III.Türk Tarih Kongresi 1943*, Ankara 1948, s.48-49, 58-59.

yerleşmesinde bir kale ve onu çevreleyen sur kalıntularına rastlanmıştır⁹. Ortaya çıkarılan yapılar, büyüklüğü ve ele geçen diğer buluntular, burasının sıradan bir müstahkem mevki olamayacağını, önemli bir kişinin, belki bir yerel kralın kalabalık maiyetiyle birlikte yaşadığı yer olabileceğini göstermektedir¹⁰. Ankara yakınlarındaki bir başka yerleşim yeri olan Koçumbeli de Ahlatlıbel ile benzer özelliklere sahip¹¹, yani bölgesinde otorite sahibi yerel bir sülalenin oturma yeri olarak kabul edilmektedir¹². İlk Tunç Çağı'nın son evresinin temsil edilmiş olduğu Ankara yakınlarındaki Etiyokuşu'nda yapılan kazılarda etrafı bir sur ile çevrilmiş olan bu yerleşmenin zaman içinde gelişim gösterdiği anlaşılmıştır¹³.

Yine Orta Anadolu'daki merkezlerden ikisi, Aksaray yakınlarındaki Yeşilova'da bulunan ve İlk Tunç Çağı'nın son evresinin 8. tabakasında yaşandığı belirlenen¹⁴ Achemhöyük ile, bu evrenin 5-6. tabakalarda temsil edildiği ortaya konulmuş olan¹⁵ Konya yakınlarındaki Karahöyük'ün, buralarda yapılan kazılarda ele geçen buluntularla ve höyüklerin boyutları dolayısıyla, söz konusu çağın önemli yerleşmeleri oldukları anlaşılabilmektedir¹⁶.

Anadolu'nun güneyinde de İlk Tunç Çağı'nda iskan edilmiş yerlerin bulunduğu görülmektedir. Çukurova'daki, önceleri Kuzey Mezopotamya ve Suriye ile olan ilişkinin azalarak, bu dönemde Anadolu etkisinin daha çok görülmeye başlandığı gözlemlenmektedir¹⁷. Güneydeki kazılar sonucunda, İlk Tunç Çağı'nın son aşaması Tarsus Gözlükule'de dört evreli olarak tanınabilmiştir¹⁸. İlk evre küçük mimari kalıntılar sunarken, ikinci evrede megaron planlı yapılar görülmeye başlanmaktadır. Üçüncü evre ile artık burada büyük bir kentten bahsetmek mümkün olmaktadır. Tahkim edilmiş olan bu yerleşim yerinin de yerel bir krallığın merkezi olabileceği ileri sürülmektedir¹⁹.

Etrafının surla çevrilmiş olduğu araştırmalar sonucunda saptanmış olan ve 6-12. tabakaları İlk Tunç III'e tarihlenen²⁰ Denizli'nin Çivril ilçesi yakınlarındaki Beycesultan, Anadolu'nun güneybatısındaki, bölgesinin merkezi konumunda olabilecek bir yerleşim yeri olarak dikkati çekmektedir.

⁹ Hamit Zübeyr, "Ahlatlıbel Hafriyatı," *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi* 2(1934), s.6.

¹⁰ Hamit Zübeyr, a.g.e., s.8,12; Alkım, a.g.e., s.121; J.Yakar, *The Later Prehistory. I*, 1985, s.39,66; Yakar, *An.Şr.*35, s.33.

¹¹ B.Tezcan, *1964 Koçumbeli Kazısı*, Ankara 1966, s.11.

¹² Alkım, a.g.e., s.122; Yakar, *The Later Prehistory. I*, s.39,66.

¹³ Ş.A.Kansu, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, Ankara 1940, s.19-20.

¹⁴ Yakar, *The Later Prehistory. I*, s.199-200.

¹⁵ S.Alp, "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 31, s.457; S.Alp, "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 37, s.435.

¹⁶ İlerdeki sayfalarda değineceğimiz üzere, ar tamhari metinlerinde yerel bir kral tarafından idare ediliyor olarak görülen Puru_handa'nın büyük olasılıkla Achemhöyük olabileceği kabul edilir.

¹⁷ V.Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul 1997, s.89

¹⁸ H.Goldmann, *Excavations at Gözlu Kule, Tarsus II*, New Jersey 1956, s.32 vd.

¹⁹ Alkım, e.g.e., s.83.

²⁰ S.Lloyd-J.Mellart, *Beycesultan I*, London 1962, s.58 vd.

Troia, Çanakkale Boğazı'nın Ege girişindeki Hisarlıktepe'de bulunan ve Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı tabakalarıyla ilgili olmak üzere şüphesiz en çok göze çarpan merkezdir. Burada 2c-g evreleri İlk Tunç III dönemine tarihlenmektedir²¹. Troia'nın 2. tabakasının bir sur duvarından ve bunun yanı sıra saray olabileceği belirtilen büyük yapı kompleksleri bulunduğundan bahsedilmektedir²². Meşhur Troia hazinesinin de ait olduğu İlk Tunç III dönemi Troia'sı da bir kralın oturduğu kent olarak tanımlanmaktadır²³. Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı ile ilgili olmak üzere yine böyle yorumlamalara imkan verebilecek bir yerleşim yeri de Urla Limantepe'dir.

Diğer bölgelerine bakarak Anadolu'nun kuzeyi, İlk Tunç Çağı'nda daha az iskan edilmiş olarak görünmektedir. Bu devrin yaşanmış olduğu tespit edilmiş olan yerleşim yerlerinden Bafra'nın kuzeybatısında Kızılırmak kıyısında bulunan İkiztepe, Samsun'daki Dündartepe ve Samsun'un güneyindeki Kavak'ta yapılan araştırmalarda bu dönemin mimarisinin zayıf olduğu ve bir idari merkezi göstermeyeceği anlaşılmıştır²⁴. Ancak, İlk Tunç Çağı III'ten sonraki dönemde Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerdeki İkiztepe'nin, burada yapılan kazıların sonuçlarına göre, yerel bir otoritenin merkezi olabileceği ileri sürülmüştür²⁵. Yine Kuzey Anadolu'nun sınırları dahilinde görebileceğimiz, İlk Tunç Çağı'nın son aşamasına tarihlenen, Tokat'ın kuzeyindeki Erbaa yakınındaki Horoztepe mezarlığının, Alacahöyük mezarlarından en geç olanlarıyla çağdaş ya da onlardan daha geç olabileceği, burada ele geçen buluntulara göre tarihlenmenin en erken 2100'lere yapılabileceği kazıları yürüten arkeologlar tarafından belirtilmiştir²⁶. Mezar buluntuları Alacahöyük kral mezarlarıyla benzerlik göstermektedir. Amasya'nın Mahmatlar köyünde bulunan, bir mezara ait olup olmadığı kesin olarak anlaşılamayan defneye ait eserler de Alacahöyük eserleriyle benzerlik gösterir²⁷. Horoztepe ve Mahmatlar'ın o devirlerde müstahkem kentler olmadığı, ancak bölgelerindeki arazilerin sahibi olan beylerin oturma yerleri olduğu yolunda görüşler öne sürülmüştür²⁸.

Yapılan araştırmalarla İlk Tunç Çağı'nın Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda da önemli ölçüde temsil edildiği anlaşılmıştır. Daha çok Suriye ve Mezopotamya kültürleriyle ilişkili olarak karşımıza çıkan²⁹ güneydoğunun bu dönemde yoğun olarak iskan edildiği görülmektedir. İslahiye bölgesindeki Tilmenhöyük'te yapılan kazılarda 3d-e safhalarının İlk Tunç III dönemine ait oldukları ve bu evrelerde Tilmehöyük'ün önemli bir yerleşmeye sahne olduğu ortaya konulabilmektedir³⁰. M.Ö. 3. binyılın son çeyreğinde kalabalık bir yerleşme olan Tilmenhöyük ve yine bu

²¹ C.W.Blegen, *Troy I*, 1950, s.201 vd.

²² Blegen, a.g.e., s.205.

²³ Blegen, a.g.e., s.372; S.Lloyd, "The Early Settlement of Anatolia," *The Dawn of Civilization*, London 1961, s.187; Yakar, *The Later Prehistory. I*, s. 39, 66.

²⁴ Yakar, *An.St.* 35, s.30.

²⁵ U.B.Akım-H.Akım-Ö.Bilgi, *İkiztepe I*, Ankara 1988, s.58.

²⁶ Özgüç-M.Akok, *Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri*, Ankara 1958, s.31.

²⁷ H.Koşay-M.Akok, "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi," *Belleten* 14(1950), s.481-483.

²⁸ Özgüç-Akok, a.g.e., s.32.

²⁹ Sevin, a.g.e., s. 97.

³⁰ U.B.Akım, "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı (1962)," *TAD* 12 (1962), s.7; U.B.Akım, "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı," *TAD* 13 (1964), s.8.

bölgedeki Gedikli'nin aynı zamanda buldukları yerlerin idare merkezi konumunda oldukları ileri sürülmektedir³¹. Güneydoğudaki kentleşmenin örnekleri olarak, bu döneme ait olmak üzere, Kargamış, Zincirli, Samsat ve Lidarhöyük'ün de adları verilebilir³². Şanlıurfa yakındaki Titriş ve Kazane, Harran ovasındaki Harran³³ höyükleri de söz konusu dönemin dikkati çeken yerleşmelerindedir.

İlk Tunç Çağı'nın başlarında Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürlerinin etkisindeyken, bu çağın sonraki aşamalarında olan yoğun göçlerle giderek Erken Transkafkasya kültürünün etkisi altına giren Doğu Anadolu, diğer bölgelerden daha farklı niteliğiyle karşımıza çıkar³⁴. Keban baraj gölü altında kalan, 11-13. tabakaları İlk Tunç III dönemine tarihlenen Tepecik³⁵, bu çağda bir kent yerleşmesinden çok büyük bir köy veya kasaba olarak tanımlanmaktadır³⁶. Yine aynı bölgedeki Korucutepe'nin E evresi İlk Tunç III'ün erken, F evresi da geç dönemlerine konulmaktadır³⁷. Korucutepe'nin bu bölgenin önemli yerleşmelerinden biri, hatta belki bulunduğu yerin idare merkezi olduğu yolunda görüşler ileri sürülmüştür³⁸. Tıpkı Korucutepe gibi, bölgenin önemli bir yerleşmesi olan Norşuntepe de 6. tabaka İlk Tunç III'e verilirken, 7. ve 8. tabakalar İlk Tunç III'ün erken evrelerine aittirler³⁹. 6. tabakaya ait olmak üzere, bir beyin oturmuş olabileceği şeklinde kullanımına ilişkin yorumlar yapılabilen ana bölüm niteliğinde kısmı bulunan anıtsal bir yapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır⁴⁰. İlk Tunç Çağı'nın son evresinde Norşuntepe'de 6. tabakada (ca. 2200) gelişmiş binalar varken, bu yerleşim yerinin dışındaki daha mütevazı binaların bulunduğu yerlerin gittikçe önemini kaybettiği ve herhalde burasının diğerlerinin bağlı olduğu bir merkez konumuna geldiği, yani Norşuntepe'nin bölgesinin merkezi olduğu yolunda görüşler vardır. Hatta sadece Norşuntepe'nin değil, yukarıda değindiğimiz Korucutepe, Tepecik ve adlarını ilk kez ancağımız aynı bölgedeki Tülintepe ve Könk'ün de bölgelerindeki daha küçük yerleşim yerlerini kontrol eden merkezler olabilecekleri üzerinde durulur. Bu durumun sadece bu yöreye özgü olmayıp, Anadolu'nun diğer kısımlarının çoğu için de İlk Tunç Çağı'nın karakteristik özelliği olduğunu artık biliyoruz⁴¹. Saydığımız, yapılan araştırmaların ve kazıların sonucundaki bulgulara göre kendi bölgesinde bir

³¹ Alkım, *Anatolia I*, s.94; Yakar, *The Later Prehistory. I*, s.47.

³² Yakar, a.g.y.

³³ Harran'ın İlk Tunç Çağı'nın son dönemlerinde bölgenin siyasal görünümüne katkıda bulunan ilgi çekici bir bilgi olarak, bir kraliçenin yönetiminde olduğuna ilerde kısaca değinilecektir.

³⁴ Sevin, a.g.e., s. 93-94

³⁵ U.Esin, "Tepecik Kazısı, 1970," *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara 1972, s.137 vd.

³⁶ U.Esin, "Tepecik Kazısı, 1974," *Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları*, Ankara 1982, s.93 dn.59.

³⁷ M.N.van Loon, *Korucutepe II*, New York 1978, s.6.

³⁸ Yakar, *The Later Prehistory. II*, s.280.

³⁹ H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazısı,1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971, s. 71 vd.; H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazıları, 1973," *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara 1979, s.43 vd.

⁴⁰ H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazıları, 1971," *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara 1974, s.72 vd.

⁴¹ H.Hauptmann, "Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi," *VIII.Türk Tarih Kongresi I.cilt*, Ankara 1979. s.63.

odak olabileceği yönünde yorumlar yapılabilen yerleşmelerin dışında, Anadolu'nun doğusunda İlk Tunç III döneminin temsil edildiği bir merkez olan Malatya Arslantepe de benzer özelliklere sahip bir yerleşim yeridir.

Anadolu'nun farklı bölgelerindeki İlk Tunç Çağı'nın son aşamasındaki durumuna, siyasal yapı açısından fikir verebilecek nitelikteki yerleşim yerlerini ele alarak değindikten sonra, bu dönemdeki genel görünüme baktığımızda, orta, güney ve güneydoğuda kentlerin bulunduğu, buralarda yapılan kazılarda gün ışığına çıkarılan buluntuların, özellikle mimari kalıntıların, kimi yerleşim yerlerinin bölgesinde egemen olan kent devletleri olduğu yolunda izler sunduğu görülmektedir. Kent devleti olarak Anadolu'daki kimi İlk Tunç III yerleşmelerini tanımlamak, belki sadece arkeolojik verilere bakarak erken söylenmiş olabilir. Ancak özellikle Keban baraj gölü altında kalan Norşuntepe gibi büyük boyutlu ve dikkat çekici mimari kalıntılara sahip olan bir yerleşim yeri için bunu söylemek daha kolaydır. Nitekim, aşağıda ele alacağımız üzere, çok sınırlı sayıdaki yazılı belgelerdeki kayıtlarla da yorumlar yapılabilen Anadolu'nun o dönem siyasal yapısına, yine sınırlı sayıdaki kazılarda ulaşılan İlk Tunç III dönemine ait bulguların yorumları paralellik göstermektedir. Norşuntepe'nin yanı sıra yine o bölgenin höyüklerinden Korucutepe, Tepecik, Tülinetepe, Gaziantep bölgesindeki Tilmenhöyük'ün buldukları yerlerin merkezi konumda olabileceklerine, iç kısımlardaki Ahlatlıbel, Koçumbeli, Alacahöyük, Alişar'ın yanı sıra batıda Troia, Limantepe, güneyde Tarsus Gözlükule için de aynı yönde yorumlarda bulunulduğuna yukarıda değinildi. Bunların dışında, her ne kadar doğrudan bu türlü yorumlara konu olmasalar da, Demircihöyük, Kalehöyük, Gelinciktepe, Şemsiyetepe, İmamoğlu, Köşkerbaba, Pirot, İmikuşığı, Pulur, Han İbrahim Şah, Değirmentepe, Karagündüz ve Dilkaya da söz konusu dönem Anadolu'suna ilişkin bilgilerimize katkıda bulunan merkezlerdir.

İlk Tunç III dönemi, kentleşmenin hız kazandığı ve Anadolu'da kent devletlerinin varlığının ortaya konulduğu süreç olarak anılabilir. Bunu yukarıda da değindiğimiz üzere, bu döneme ait saray, kamu binaları olarak yorumlanabilen çok odalı büyük boyutlu mimari kalıntıların kazılar sonucunda açığa çıkarılması ve aşağıda değineceğimiz yazılı kaynaklardaki ilgili kayıtlara dayanarak söyleyebiliyoruz. İlk Tunç III, Anadolu'da belli bir bölgede hakim olan siyasal ve askeri gücü elinde bulunduran sülalelerin ortaya çıkış dönemi olarak belirlenmektedir⁴². Söz konusu döneme ait buluntuların değerlendirilmesi, kentlerin ortaya çıkışı, ortak tarım çalışması, sosyo-politik organizasyonlar, metal işleme sanatı, yani profesyonellik gerektiren, toplum ihtiyacına yönelik çalışmalar, iş bölümü, buna bağlı olarak toplumsal tabakalanma ve Anadolu'da bu dönemde çok sayıda kent devletinin olduğuna⁴³ dair yorumlara kuvvet kazandırır. Anadolu'nun batısı, bu anlamda orta ve güneydoğusu kadar gelişmemiştir⁴⁴. İlk Tunç Çağı'nın son evresine tarihlenen yerleşmelerde sur duvarlarının ortaya çıkarılmış olması, sürekli dış tehdidin olduğuna kanıt sayılmaktadır. Anadolu'nun bu dönemdeki siyasal yapısına, yani kent devletleri ve bunların birbirleriyle olan mücadelelerine bağlanabileceği gibi, aynı zamanda bu durum dışarıdan

⁴² Yakar, a.g.e. I, s. 36. 47; II, s. 280, 399

⁴³ Alkim, *Anatolia I*, s.81.

⁴⁴ Mellink, a.g.e., s.139.

olan istila hareketleriyle de ilgili görülebilir. Mezopotamyalılar'ın yazılı belgeleriyle ve arkeolojik kanıtlarla da bildiğimiz bu dönemdeki askeri seferlerinden başka, belki daha önemli olmak üzere buraya olan göçlerden söz edilebilir. Nitekim bu göçlerin, istilaların daha sonra yazılı belgelerden tanıdığımız Luwiler'le ilgili olabileceği yolunda görüşler vardır⁴⁵. Bu bağlamda Hurriler'in de bu dönemde Kilikya'da bulduklarının ileri sürülüyor olması hatırlanmalıdır⁴⁶.

İlk Tunç Çağı'nın son evresinde Anadolu'nun genel siyasal görünümüne dair arkeolojik kazıların sonuçlarına dayalı olarak ortaya konulabilen düşünceleri, bu dönemde Mezopotamya'da hüküm süren, ancak idare ettikleri devletin etki alanı Mezopotamya sınırlarını aşan Akkadlı krallara ilişkin belgelerdeki kimi kayıtlarla da destekleyebilmekteyiz. M.Ö. 4. binyılın sonlarına doğru Mezopotamya'nın güneyinde ilk kez karşımıza çıkan yazı, Akkad devleti (M.Ö. 2350-2150) zamanında bu uygarlığı ortaya koyanlar tarafından da kullanılmaktaydı. Anadolu'nun henüz yazı ile tanışmadığı bu dönem, Akkadlı kralların tarihsel içerikli yazıtlarındaki bu topraklara dair sınırlı kayıtları dolayısıyla Anadolu'nun protohistorik çağı olarak da adlandırılır. Ancak bizim üzerinde duracağımız metinler, doğrudan o dönemden günümüze ulaşmayıp, Akkadlı kralları ve onların yaptıklarını konu alan, efsanevi içerikli ve çok daha sonraki dönemlerden ve farklı uygarlık çevrelerinden günümüze ulaşan ulaşanlardır.

Anadolu'ya ilişkin en eski içerikli bilgilerin bulunduğu _ar tamharı (savaşın kralı) adıyla anılan efsanevi metinlerin, Mezopotamya'da, Mısır'da Tell el Amarna'da ve Anadolu'da Boğazköy arşivinde nüshaları ele geçmiştir⁴⁷. Sarayına dek gelen tüccarların yardım istekleri üzerine olsa gerek, Acmhöyük'te lokalize edilmek istenen Bur_ahanda(Puru_handa)'ya⁴⁸ dek olan, Akkad kralı Sargon'un Anadolu'ya

⁴⁵ S.Lloyd, *Early Highland*, s. 38; J.Mellaart, "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean," *AJA* 62 (1958), s.26; Mellart, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, s.177. Mellaart, *AJA* 62'de Hititler ve Palalar'ı da bu istila hareketine katar.

⁴⁶ Mellaart, *AJA* 62, s.24; Mellaart, *The Chalcolithic*, s.171. Hurriler'in üçüncü binyılda Doğu Anadolu'nun yerleşikleri olduğu ileri sürülür: C.A.Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age," *An.St.* 8(1958), s.166; H.Z.Koşay, "Pulur(Sakyol) Kazısı 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971, s.99 vd.

⁴⁷ Bu metinlerin Tell el Amarna nüshası VAS XII Nr.193'te çivi yazılı kopyası yayınlanmış, O.Schroeder, "Die beiden neuen Tontafel," *MDOG* 55 (1914), s.39-45'te tercümesi verilerek işlenmiştir. E.Weidner, *Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien*, *BoSt* VI,1922, s.62-71'de transkripsiyon ve tercümesi ile yayınlanmıştır. Bir tercüme ve inceleme de W.F.Albright, "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia," *JSOR* 7 (1923), s.1-20'de verilmiştir. Asur nüshasının KAV 138'de çivi yazılı kopyası yayınlanmış, Weidner, *BoSt* VI, s.75'te üzerinde durulmuş, transkripsiyonu verilmiştir. Boğazköy nüshası *KBo* III 9 (BoTU 1) , H.G.Güterbock, "Die Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200,Zweiter Teil:Hethiter," *ZA* 44 (1938), s. 45-46'da transkripsiyon ve tercümesi ile yayınlanmıştır. *KBo* XXII 6, H.G.Güterbock, "Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung 'König de Schlacht'," *MDOG* 101(1969), s.14-26'da yayınlanmıştır. Boğazköy de ele geçenler dışında diğer nüshalar toplu olarak J.G.Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade, The Texts*, Indiana 1997, s. 102-139'da ele alınmıştır.

⁴⁸ _ar tamhاری metinlerinin Tell el Amarna nüshasında Bur_ahanda olarak geçen bu kentin adı Hititçe çivi yazılı belgelerde, Puru_handa, Par_uhand/ta formunda yer almaktadır: Bak H.Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973, s.113; G.F.del Monte-J.Tischler, *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte (RGTC VI)*,

seferini konu alan metinde anlatılanlar, Amarna nüshası temel olmak üzere özet olarak şöyledir: Öncelikle kral Sargon'a, Bur_ahanda'ya değin yolun zorlukları, geçilmez ve zahmetli olduğu anlatılmaktadır (öy. 1-12). Daha sonra tüccarların, huzuruna çıkarak ve savaşçı olmadıklarını belirterek Sargon'dan yardım istemeleri vardır (Bu tüccarlar Anadolu'daki Bur_ahanda[Puru_handa] kentinden ve şikayetlerinin konusu da Anadolu lu yerli bir kral olan Nur-daggal olmalıdır) (öy. 13-20). Sargon'un sorması üzerine tekrar Bur_ahanda'ya değin yolun güçlüklerinden bahsedilir (öy. 21-27). Metnin arka yüzünün ilk bölümünde Nur-daggal ve onun hitap ettiği askerlerinin Sargon'a meydan okur tarzdaki ifadeleri yer almaktadır. Hemen arkasından da Sargon'un Nur-daggal'ın kentini ele geçirdiği anlatılır. Sargon'un kuvvetleri, metinden anlaşıldığına göre kentin surlarını yıkmış ve herhalde ciddi bir direnmeyle karşılaşmaksızın ele geçirmiştir (ay. 3-12). Nur-daggal'ın Sargon'un huzuruna getirilmesi, Sargon'un Nur-daggal'a çıkışması ve onun Sargon'un üstünlüğünü kabul ettiğini bildiren sözleri... (ay. 13-23).

Tell el Amarna nüshasında Bur_ahanda(Puru_handa) kentinin adı ve Nur-daggal adındaki bir yerel kralın adı geçmesine rağmen, tüccarları sıkıntıya uğratan bu kişinin Puru_handa kralı olup olmadığı açıkça anlaşılamaz. Sargon'un Bur_ahanda'ya değin yolları sorması ve ona bu yolun güçlüklerinin anlatılması ilk olarak Nur-daggal'ın kentinin Puru_handa olabileceğini akla getirir. Nitekim, bu metnin Boğazköy arşivinde ele geçen KBo XXII 6 no'lu fragmanın 21. satırındaki "Nur-dahhi LÜGAL KUR^{URU}Puru_handa" ifadesinin okunmasıyla böyle olduğu açıkça görülmektedir⁴⁹.

Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait olmak üzere Kültepe'de gün ışığına çıkarılmış olan, Akkad kralı Sargon'un Anadolu'nun içlerine dek sefer yaptığının öğrenildiği bir başka metin, Eski Asur lehçesi ile yazılmış olan bir hikayedir⁵⁰. Bu metinde Kani_'ten bahsedilmekte, Hattumlular'ın (Hatti) cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Sargon'un Anadolu ile ilgisine ilginç bir kanıt da Hitit kralı I.Hattu_ili'nin Yıllıkları'ndadır. Altı yıllık icraatının anlatıldığı bu belgede I.Hattu_ili, Hahha kenti üzerine yaptığı seferi konu alan satırlarda, kendisinden önce Mala nehrini sadece Sargon'un geçtiğini ve Hahha'nın askerleriyle savaştığını anlatır⁵¹. Herhalde I.Hattu_ili bu örneği vererek kendi yaptığı işin önemini vurgulamak istemişti.

Wiesbaden 1978, s.322-323. Bu şehrin adı Eski Asur kaynaklarında da Buru_hattum olarak geçer: Bak. K.Nashef, *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit (RGTC IV)*, Wiesbaden 1991, s.29-31. Orta Anadolu'da, genellikle Tuz Gölü'nün güneyinde olması gerektiği öne sürülen Puru_handa/Buru_hattum, Acemhöyük'te lokalize edilmek istenmektedir.

⁴⁹ Güterbock, *MDOG* 101, s.14 vd.

⁵⁰ C.Gümbatti, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet," *Archivum Anatolicum* 3 (1997), s.131-155.

⁵¹ KBo X 2 29-42. Bu konuda bak. H.G.Güterbock, "Sargon of Akkad Mentioned by Hattusili I of Hatti," *JCS* 18(1964), s.1-6. Ayrıca, adı geçen coğrafya adlarından Mala'nın Firat'ın Purattu'dan başka bir adı (del Monte-Tischler, a.g.e., s.537) veya Firat'ın Toroslar'ın kuzeyinde Malatya bölgesindeki kollarından birinin adı (O.R.Gurney, "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," *JCS* 16 [1962], s.27) olabileceği ileri sürülür. Firat'ın batısında bir yerde olması gereken Hahha şehrine ilişkin bibliyografya için bak. Del Monte-Tischler. a.g.e., s.61-62.

Yukarıda içeriğinin özetini verdiğimiz _ar tamhari metninde konumuz açısından üzerinde durulması gereken hususlardan biri, söz konusu dönemde, yani Akkadlı Sargon zamanında, Anadolu'da tüccarlığı meslek edinen kişilerin var olduğu, bunların yerli tüccarlar olabilecekleri gibi, belki de Mezopotamyalı tüccarlar olduklarıdır. Herhalde bunlar ağırlıklı Anadolu ile Mezopotamya arasında ticaret yapıyorlardı⁵². Sargon'a şikayetlerini ileten tüccarların bu şikayetlerine konu olan Anadolu'yu bir yerli kraldır. Bu yerli kralın, yani Nur-daggal'ın kendi askerleri olduğunu; Sargon'un yaptığı sefer sonucunda, Nur-daggal'ın kentinin kapısını yıkarak, duvarlarını delerek ele geçirdiğini; buna göre, bu Anadolu kentinin etrafında sur bulunduğunu öğreniyoruz⁵³. Sargon'un kentte büyük yıkım yapmadan, kolayca ele geçirdiği ve kral Nur-daggal'ın hemen teslim olduğu anlaşılmaktadır⁵⁴. Nur-daggal'ın Hititçe nüshada açıkça görülen kral unvanını taşıyor olması⁵⁵, onun kentine ilişkin yukarıda belirttiğimiz metinde yer alan ifadeler, burada bir kent devleti ve kent devleti kralı ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır. Temsilcilerinin Sargon'un huzuruna kadar çıktığı tüccarlar eğer Anadolu'yu iseler, bunların o zamanın güçlü devleti Akkad'ın kralından yardım istemeye gidecek kadar organize olduklarını; Mezopotamyalı olsalar bile, yine de Anadolu'da organize bir ticaret geleneğinin daha bu zamanlarda yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Akkad Krallığı'nın tahtında Sargon'dan sonraki üçüncü kral olarak, aynı zamanda onun torunu olan Naram-Sin'i görmekteyiz. Mezopotamya'da ve Anadolu'da ele geçmiş olan ve Naram-Sin'in mücadelelerini konu alan metinlerden⁵⁶, bu kraldan yüzyıllar sonrasında ait olmak üzere Boğazköy arşivinde ele geçmiş olan nüshada⁵⁷, Enlil mabedini inşa ettirdikten sonra ona karşı isyan eden kentler krallarının adlarıyla birlikte sayılmaktadır⁵⁸. Bu kentler arasında daha sonraki dönemlere ait bir çok yazılı belge vasıtasıyla Anadolu'da olduklarını bildiklerimiz vardır. Hatti kralı Pamba, Kani_ kralı Zipani, Amurru kralı Huwaruwa_, Sedir Dağları kralı I_qippu, Kur_aura kralı Ti_binki adı okunabilenler arasında bizim açımızdan önem taşıyanlardır. Bunlardan Amurru Suriye'de iken⁵⁹, Sedir Dağları ile

⁵² Burada hemen akla M.Ö. 2. binyıl başlarında Anadolu ve Mezopotamya arasındaki Asurlu tüccarlarca yürütülen çok organize ticaret gelmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki organize ticari faaliyetlerin ilk ortaya çıkışı Sargon zamanıyla ilgili olabilir. Bak. Günbattı, a.g.e., s.148.

⁵³ Tell el Amarna nüshasında ilgili satırlar şöyledir:

ay. 3 "Nur-daggal, ağzını açar ve askerlerine konuşur..."

ay. 7-9 "...Nur-daggal henüz ağzındaki sözü bitirmemişti, o zaman Sargon onun şehri düşürdü, Prenslerin Kapısını genişletti, iki *ikū* genişliğinde. Onu yıktı, onun duvarının en yüksek kısmında bir gedik açtı, onun sarhoş adamlarının hepsini vurdu..." Bak. Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, s.109-113.

⁵⁴ Nitekim I.Hattu_ili'nin Yıllıkları'nda da Sargon'un Hahha'yı "yakıp yıkmadığı ve dumanını göğe savurmadığı"ndan bahsedilir. I.Hattu_ili'nin biraz da kendine pay çıkarmak için, özellikle vurguladığı bu husus, _ar tamhari'deki Nur-daggal'ın kentine karşı olan tavırla uyşur⁵⁵.

⁵⁵ KBo XXII 6 21

⁵⁶ Westenholz, a.g.e., s. 246 vd.

⁵⁷ KBo III 13 (2BoTU 3).

⁵⁸ Bak.Güterbock, ZA 44, s.67 vd.; J.G.Westenholz, "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings." XXXIV.Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10. VII. 1987 İstanbul), Ankara 1998, s.14 vd.

⁵⁹ Amurru'nun Hititçe çivi yazılı metinlerde geçtiği yer için bak: Ertem, a.g.e., s.9; del Monte-Tischler, a.g.e., s.14-15. Eski Asurca metinlerdeki için bak: Nashef, a.g.e., s.10-11.

kastedilen de Amanoslar'dır⁶⁰. Diğer üçü, Hatti, Kani_ ve Kur_aura⁶¹ Anadolu'da yer alır. Akkadlı Naram-Sin'i konu alan söz konusu metinde kralları ile birlikte adları okunabilen diğer şehirlerle ilişkin bu belge dışında bilgi sahibi olamıyoruz. Onlar da herhalde Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de olmalıydılar. Naram-Sin'in, adları sayılan toplam 17 kralın oluşturduğu ortak bir güce karşı savaştığı ve bunları yendiği anlatılmaktadır. Konumuz açısından dikkat çekici olan husus, Anadolu'da olduğunu kesinlikle bildiğimiz kralları ile birlikte sayılan üç şehirden, bunlar ve diğerlerinin bir araya gelerek ortak düşmanlarına karşı mücadele etmiş olmalarından bahsedilmesidir. Anadolu'nun İlk Tunç Çağı'nın son evresine rastlayan bu dönemdeki siyasal yapısına ilişkin olmak üzere, genellikle ortak tehlike karşısında askeri güçlerini bir araya getirebilen kent devletlerinin varlığı yolundaki yorumlar, değindiğimiz kayıtlara dayalı olarak yapılmaktadır.

Başka yazılı⁶² ve arkeolojik⁶³ kanıtlarla da Anadolu'nun protohistorik çağındaki yine Naram-Sin zamanına dair olarak bu topraklara Akkadlar'ın ilgisi gösterilebilmektedir.

Bunların dışında, M.Ö. 24. yüzyıl öncesine ait olmak üzere yine Anadolu'nun siyasal yapısına ilişkin, Anadolu dışında yazının kullanılmış olduğu bir yerden, Ebla arşivi belgelerinden fikir sahibi olmaktayız. Buna göre, söz konusu dönemde Harran, yerel bir sülaleye mensup Zugalum adında bir kraliçe tarafından yönetilmektedir⁶⁴.

Henüz yazının kullanılmadığı Anadolu'nun İlk Tunç Çağı'nın son evresinde, bu toprakların siyasal açıdan nasıl bir görünüm sunduğunu belirlemek için yukarıda da izlenen planın gösterdiği gibi, daha çok kazıların ortaya koyduğu sonuçlar bize yardımcı olmaktadır. Çeşitli merkezlerde yapılan arkeolojik kazılarla elde edilen verilere dayanarak yapılmış bu konudaki yorumlar ve yine bu açıdan bizim üzerinde durduğumuz hususların, Anadolu'nun dışında kurulup gelişen ve buraya da ilgi gösteren Akkad uygarlığına ilişkin, ancak nüshaları çok daha sonraki çağlarda kaleme

⁶⁰ Bak. del Monte-Tischler, a.g.e., s.143.

⁶¹ Burada geçen Kur_aura'nın, sonraki dönemlerdeki Garsaura(Aksaray) olduğu kabul edilmektedir. Bibliyografya için bak.: Ertem, a.g.e., s.80; del Monte-Tischler, a.g.e., s.227.

⁶² CT XIII 44 İ 4: H.G.Güterbock, "Die Historischen Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200;" ZA 42(1934), s.70,72: Sultantepe tabletleriyle tamamlanmış olarak bak. O.R.Gurney, "The Sultantepe Tablets," An.St. 5(1955), S.100-101. Burada Puru_handa(Buru_handa)'ya sefer yapıldığı ve şehrin tüm bölgesinin talan edildiği yazılıdır. Ancak bu seferi yapan bizzat Naram-Sin değildir.

Ur kazılarında Naram-Sin'in Subartu'ya ve yüksek memleketlere, yani Anadolu'ya yaptığı seferleri anlatan bir heykel kitabesi bulunmuştur: S.Smith, *Ur Excavations Texts I*, pl.56 No:275.

⁶³ Naram-Sin'e ait Diyarbakır yakınında Pir Hüseyin köyünde bulunmuş olan bir stel vardır: E.Unger ve J.P.Naab, *Pir Hüseyin'de Naram-Sin Stelinin Kesfi*, İstanbul 1934'de yayınlanmıştır.

Güney Irak'ta Hai bölgesinde bulunan Naram-Sin zamanına verilen bir steldeki tasvirde yer alan bazı unsurların Anadolu ile ilişkisi işaret ettiği üzerinde durulur: M.Mellink, "An Akkadian Illustration of a Campaign in Cilicia," *Anatolia* 7(1963), s.101 vd.

Kuzey Suriye'deki Tell Brak'ta yapılan kazılarda Naram-Sin tarafından inşa ettirilmiş büyük bir saray keşfedilmiştir (M.E.L.Mallowan, *Twenty-five Years of Mesopotamian Discovery*, London 1956, s.32-34). Naram-Sin, Anadolu'ya olan seferlerinde burasını üs olarak kullanmış olmalıydı.

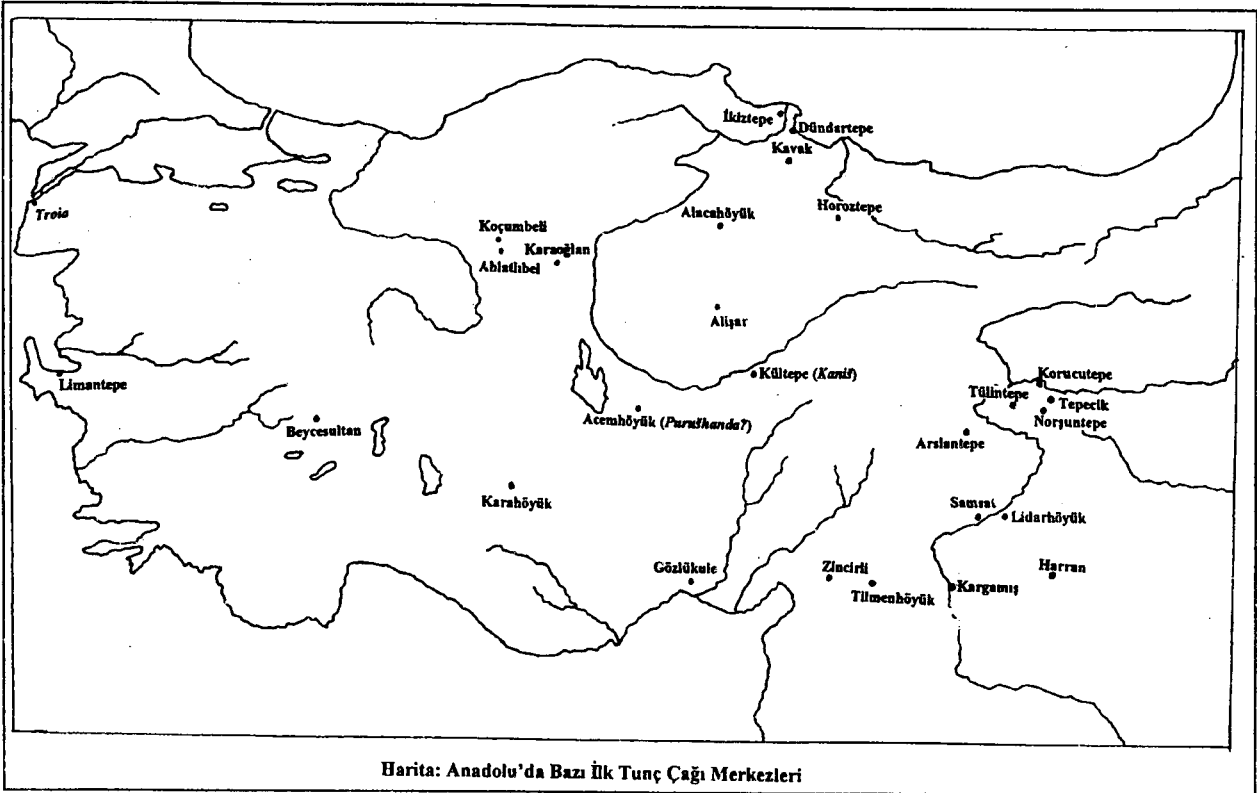
⁶⁴ A.Özfirat, *Eskiçağ'da Harran*, İstanbul 1994, s.35.

alınmış olarak Anadolu'da da ele geçen kimi belgelerdeki kayıtlara dayalı olarak yapılan yorumlarla uyumlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde, üzerinde durduğumuz arkeolojik ve yazılı belge gruplarıyla ulaşılabilen sonuçlar daha güçlü olarak kabul edilebilmektedir. Burada bir kez daha vurgulayacak olursak, İlk Tunç Çağı'nın son evresindeki Anadolu'nun genel siyasal görünümü, belli bir gücü elinde tutan ve çevresindeki daha küçük yerleşim birimlerini ve doğal ya da siyasal sınırlarla belirlenmiş bölgesini kontrol edebilen, saray ve bunun yanı sıra başka amaçlarla belki kamu binaları olarak kullanılmış büyük ölçekli mimari yapılarla sahip, etrafı surla çevrilmiş kentlerin, kent devletlerinin varlığıyla belirlenmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre, Anadolu'ya gelen Mezopotamyalı krallar, başlarında bir kralı ve ordusu bulunan kentlerle karşılaşmış ve mücadele etmişlerdir. Zira Troia'nın bu evreye tarihlenen tabakasında ve Alacahöyük'te mezarlarda ele geçen buluntular gibi örnekler anımsanacak olursa, bunlar krallara yaraşır zenginliktedir. Büyük zenginlikleri ellerinde toplamış olan kişilerin kentlerin başına geçerek egemenliklerini kentin etrafındaki topraklarda da kabul ettirmeleriyle, kent devletleri olarak tanımladığımız siyasal birimlerin ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Kentlerin etrafının surla çevrili olmasının tüm Anadolu'yu kapsayan merkezi bir otoritenin olmamasıyla ilgi kurulabilecek bir olgu olduğu; Naram-Sin seferi örneğindeki gibi ortak tehlike karşısında bir araya gelebilecekleri de görülen söz konusu devletçikler arasında sürekli mücadelelerin bulunduğu da kabul edilmelidir. İlk Tunç Çağı'nın son evresindeki bu genel siyasal görünümün, artık yazının Anadolu'da da kullanıldığı daha sonraki Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da geçerli olduğunun, yazılı belgeler aracılığıyla izlenebilmesi⁶⁵ gibi; M.Ö. 2. binyıl Anadolu'sunda geniş çaplı birliği sağlayan Hitit krallığının, önceki dönemlerin bu siyasal yapısından gelişmiş olduğunun⁶⁶ söylenebilmesi de bu krallığın kuruluş aşamaları göz önüne alındığında mümkündür.

⁶⁵ Bu dönem Anadolu'sunun siyasal yapısına ilişkin bize bilgiler sunan en dikkate değer tablet, Kültepe'de gün ışığına çıkarılmış olan iki yerli Anadolu krallığının ilişkisi hakkında bilgiler veren bir mektubu içermektedir. Eski Asur dili ve yazısının yerli krallar tarafından da kullanıldığını kanıtlayan bu mektup, Mama kralı Anum-Hirbi'den Kani_kralı War_ama'ya yollanmıştır (Bak. K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kani_kralı War_ama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957, Anadolu'nun o zamanki siyasal yapısına ilişkin yorum, s. 32-34'tedir). Bu mektuptan söz konusu dönemde Anadolu'da siyasal görünüme ilişkin çıkan sonuç, başında bir kralın bulunduğu, belli bir bölgeyi kontrol eden devletçikler ve yine bunlara bağlı daha alt statüde bir kralın başında bulunduğu kentlerdir. Küçük kralın idaresindeki kent doğrudan bağlı olduğu devletçığın kontrolündeydi.

Yine bu dönem Anadolu'sunun siyasal yapısına dair yazılı belgelerde saptanabilen bazı küçük kayıtlar için bak. S.Çeçen, "Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma," *Archivum Anatolicum* 5(2002), s.65 vd.

⁶⁶ T.Özgüç, "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi," *Anatolia* 7(1963), s.33.

Bibliyografya

- Albright,W.F., "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia," *JSOR* 7 (1923), s.1-20
- Alkım,U.B., "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı (1962)," *TAD* 12 (1962),s.5-7
- Alkım,U.B., "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı," *TAD* 13 (1964),s.5-17
- Alkım,U.B. *Anatolia I*, Geneva 1968
- Alkım,U.B.-Alkım,H.-Bilgi,Ö., *İkiztepe I*, Ankara 1988
- Alp,S., "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 31, s.456-457
- Alp,S., "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 37, s.434-435
- Arık,R.O., "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler," *III.Türk Tarih Kongresi 1943*,Ankara 1948, s.47-59
- Balkan,K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957
- Blegen,C.W., *Troy I,I*,1950
- Burney,C.A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age," *An.St.* 8(1958), s.157-209
- Çeçen,S., "Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma," *Archivum Anatolicum* 5(2002), s.65 vd.
- Ertem,H., *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973
- Esin,U., "Tepecik Kazısı, 1970," *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara 1972, s.147 vd.
- Esin,U., "Tepecik Kazısı, 1974," *Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları*, Ankara 1982, s.71 vd.
- Goldmann,H., *Excavations at Gözlu Kule, Tarsus II*, New Jersey 1956
- Gurney,O.R., "The Sultantepe Tablets," *An.St.* 5(1955), 93-113
- Gurney,O.R., "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," *JCS* 16 (1962), s.27
- Günbattı,C., "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet," *Archivum Anatolicum* 3 (1997), s.131-155.
- Güterbock,H.G., "Die Historischen Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200," *ZA* 42(1934),s.1-91
- Güterbock,H.G., "Die Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200, Zweiter Teil:Hethiter," *ZA* 44 (1938),s.45-149

- Güterbock,H.G., "Sargon of Akkad Mentioned by Hattusili I of Hatti," *JCS* 18(1964), s.1-6
- Güterbock,H.G., "Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung 'König de Schlacht'," *MDOG* 101(1969), s.14-26
- Hamit Zübeyr, "Ahlatlıbel Hafriyatı," *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 2(1934), s.3-100
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazısı, 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971, s.71 vd.
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazıları, 1971," *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara 1974, s.72 vd.
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazıları, 1973," *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara 1979, s.43 vd.
- Hauptmann,H., "Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi," *VIII.Türk Tarih Kongresi I.cilt*, Ankara 1979, s.55-63
- Kansu,Ş.A., *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu* (1937), Ankara 1940
- Koşay,H.-Akok,M., "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi," *Belleten* 14(1950), s.481-485
- Koşay,H.Z., "Pulur(Sakyol) Kazısı 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971, s.99 vd.
- Koşay,H.Z.-Akok,M., *Alacahöyük Kazısı, 1963-67 Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara 1973,
- Lloyd,S., "The Early Settlement of Anatolia," *The Dawn of Civilization*, London 1961, s.161-194
- Lloyd,S.-Mellaart,J., *Beycesultan I*, London 1962
- Lloyd,S., *Early Highland Peoples of Anatolia*, London 1967
- Loon,M.N.van, *Korucutepe II*, New York 1978
- Mallowan,M.E.L., *Twenty-five Yeras of Mesopotamian Discovery*, London 1956
- Mellaart,J., "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean," *AJA* 62 (1958), s.9-33
- Mellaart,J., *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, Beirut, 1966
- Mellaart,J., "Anatolia, c.2300-1750," *CAH* II/2, Cambridge 1971, s.681-706
- Mellink,M., "An Akkadian Illustration of a Campaign in Cilicia," *Anatolia* 7(1963), s.101-115

- Mellink, M., "The Early Bronze Age in West Anatolia," *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (ed. Gerald Cadogan), Leiden 1986, s.139-152
- Monte, G.F.del-Tischler, J., *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte (RGTC VI)*, Wiesbaden 1978
- Nashef, K., *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit (RGTC IV)*, Wiesbaden 1991
- Özgüç, T.-Akok, M., *Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri*, Ankara 1958
- Özgüç, T., "Yeni Araştırmalar Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi," *Anatolia 7* (1963), s.23-42
- Özfirat, A., *Eskiçağ'da Harran*, İstanbul 1994
- Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul 1997
- Schroeder, O., "Die beiden neuen Tontafeln," *MDOG 55 (1914)*, s.39-45
- Smith, S., *Ur Excavations Texts I*, pl.56 No:275.
- Tezcan, B., *1964 Koçumbeli Kazısı*, Ankara 1966
- Unger, E.- Naab, J.P., *Pir Hüseyin'de Naram-Sin Stelinin Keşfi*, İstanbul 1934
- Westenholz, J.G., "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings," *XXXIV.Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10. VII. 1987 İstanbul)*, Ankara 1998, s.5-22.
- Westenholz, J.G., *Legends of the Kings of Akkade, The Texts*, Indiana 1997
- Weidner, E., *Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien*, BoSt VI, 1922
- Yakar, J., *The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, 1985, I, II
- Yakar, J., "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia," *An.St. 35(1985)*, s25-38